

Adatas vēsture pasaulē, Latvijā, Kuldīgā

PĒTĪJUMS

AGRIS DZENIS MAG. HIST.

VALSTS
KULTŪRKAPITĀLA FONDS

Adatas vēsture pasaulē, Latvijā, Kuldīgā

Adata ir šķietami vienkāršs darbarīks, kas kalpo divu plakņu savienošanai ar pavedienu. Vēstures gaitā adatas materials, forma un pielietojums ir piedzīvojuši izmaiņas, kas saistītas ar cilvēces tehnoloģiju attīstību kopumā. Bez adatas nav iedomājama nedz apģērbu gatavošanas, nedz medicīnas industrija. Adatas izgatavošanas metodes iezīmē būtiskus pavērsienus metālapstrādes attīstībā.

Senākais darbarīks divu plakņu sašūšanai, kam nevajadzēja īpašu papildus apstrādi, bija lielo zivju asakas. Agrā akmens laikmeta jeb paleolīta Gravetas arheoloģiskās kultūras pārstāvju apmetnēs (ap 28 000. – 21 000. g.p.m.ē.) tagadējā Francijas teritorijā parādījās kaula šujamادات ar izurbtu aci. Urbšanai izmantoja karma šķembu. Vēl senākām šujamاداتām dzīvnieku dzīslas vai zarnas, ar ko šuva ādas apģērbus, tika iestiprinātas iešķeltā galā. Šādas adatas ir atrastas paleolīta apmetnē pie Petersfeldas Dienvidvācijā.

Asi šūšanas rīki bez acs tika izmantoti arī vēlajā akmens laikmetā jeb neolītā - aptuveni ap 3000 g.p.m.ē. Senākās adatas bija gatavotas no koka vai raga, kam neolīta beigās tika izveidotas dažādas formas galvas. Bronzas laikmetā, sākot ar 2.g.t.p.m.ē., Eiropas zemēs tika izgatavotas dažādu formu bronzas rotadatas dažādu apģērbu daļu saspaušanai, no kurām ar laiku izveidojās saktas.¹ Rotadatas bija arī rotaslieta, un to galvu formas tika veidotas pēc iespējas dekoratīvākas un izsmalcinātākas.

Senajā Ēģiptē adatas izvēlēja no keramikas, un tām acis tika izurbtas katrā galā. Savukārt senajā Romā bija izplatītas lietas bronzas vai kaltas dzelzs adatas ar vienu aci.

Senākie šujamie rīki – kaula īleni Latvijas teritorijā atrasti 1964.g., vidējā akmens laikmeta jeb mezolīta (9.g.t. beigās – 4.g.t.p.m.ē.) Osas apmetnē Lubānas zemienē.² No dzīvnieku dobajiem kauliem izgatavoti īleni atrasti arī Zvejnieku kapulaukā pie Burtnieku ezera.³ Šujamie rīki bieži sastopami arī neolīta laikmeta (4.g.t. vidus – 1700.g.) agrā neolīta Zvejnieku kapulaukā – kaula un krama īleni,⁴ vēlā neolīta – īleni un adatas no dzīvnieku dobajiem kauliem.⁵ Bronzas un

¹ Brastiņš E. Latvija, viņas dzīve un kultūra – R., 1931., 31.lpp.

² LPSR arheoloģija – R., 1974., 23.lpp.

³ LPSR arheoloģija – R., 1974., 25.lpp.

⁴ LPSR arheoloģija - R., 1974., 31.lpp.

⁵ LPSR arheoloģija – R., 1974., 48.lpp.

agrā dzelzs laikmeta metālu priekšmeti Latvijas teritorijā uzieti salīdzinoši reti. No laika pirms mūsu ēras sākuma muzejos atrodas tikai nedaudzi nelieli dzelzs izstrādājumi, piemēram, Kļauģukalna apmetnes nazis, Mūkukalna apmetnes saspraužamā adata un nelieli cirvjī.⁶

Agrais metālu laikmets (2.g.t. vidus p.m.ē. – m.ē. 1.gs.) adatas vēsturē Latvijā pārstāvēts ar Pļaviņu Kalniešu kapulaukā atrasto kaula īlenu un rotadatām (2.g.t. beigās – 1.g.t. 1. puse).⁷ Daļa īlenu un adatu pagatavoti, kaulu dabiskās formas piemērojot praktiskām vajadzībām. Citus priekšmetus pagatavojot, kaula sākotnējās formas pārveidotas pilnīgi. Vienkāršākie un lielākā skaitā atrastie kaula rīki ir īleni. Tie izmantoti caurumu veidošanai apstrādājamā materiālā, bedrīšu vai līniju iespiešanai, un tamlīdzīgos procesos. Pirmatnējās tautas lietojušas arī īpašus mezglu raisāmos, kurus grūti atšķirt no īleniem. To darba gals ir mazāk ass un masīvāks. Kaula rīki ar plakanu trīsstūrainu darba galu – urķi izmantoti, pinot tīklus un sakņu pinumus.⁸

Kaula adatas izmantotas gan šūšanai, gan pīšanai un apģērba saspraušanai. Adatām, ar ko sasprauda apģērbu, bija arī rotājoša nozīme. Adatas gatavotas no mazākiem kauliem, tiem vienu galu nosasinot, vai no mazākām kaulu šķembām, veidojot dažādi profilētas galvas un reizēm arī iegriežot rotājumus.

Bronzas laikmeta adatas dalāmas profilētājās un vienkāršajās. Profilētās rotadatas tika gatavotas pēc bronzas pirmparaugiem, kas Latvijas teritorijā bija retums. Tā Dvietes kaula rotadai ir konusveidā pāresnināta galvas daļa, pārejā uz stāvu izveidots izcilnis, kurā izurbts caurums. Šī adata datējama ar 1300. – 1100.g. p.m.ē.

Vienkāršās adatas vai adatas, kas gatavotas no sīkiem kauliņiem, pēc formas hronoloģiski neizdalās. Izņēmums ir tā sauktās lāpstas galvas adatas, kas datējamas ar 1.g.t.p.m.ē. beigām un m.ē. sākumu.

Uz bronzas laikmeta beigām un dzelzs laikmeta sākumu attiecināmas arī vienkāršās mazās bronzas (viena arī dzelzs) ar gliemezi vai plakanspirālē satītu galvu, uz bronzas laikmeta otro pusi – Ķivutkalnā atrastā bronzas adata ar figurāli veidotu galvu.⁹

⁶ Anteins V. Melnais metāls Latvijā – R., 1976., 9.lpp.

⁷ LPSR arheoloģija – R., 1974., 68.lpp.

⁸ LPSR arheoloģija – R., 1974., 81.lpp.

⁹ LPSR arheoloģija – R., 1974., 82.lpp.

Kopš agrā dzelzs laikmeta (m.ē. sākums – 4.gs.) bronzas rotadatas kļūst par izplatītu rotaslietu gan baltu, gan somugru teritorijā. Ar rotadatām sievietes sasprauda pleciem pārsegto villaini, bet vīriešu apmetņi vai svārki tika sasprausti ar bronzas saktām.¹⁰ Visā dzelzs laikmetā bija izplatīti dzelzs īleni. 10. – 13.gs. zemgaļu dzīvesvietās atrasti 182 īleni, bet kapa inventāros, turklāt tikai sieviešu kapos – 10 īleni. Ļoti bieži dažāda lieluma un resnuma īleni atrasti arī latgaļu un lībiešu zemēs. Jauns, 11. - 13.gs. raksturīgs veids ir īleni ar tordētu kakliņu, taču joprojām sastopami arī kaula īleni. Samērā bieži arheoloģiskajos pieminekļos atrastas šujamادات, kas retāk gatavotas no bronzas, biežāk - no dzelzs.¹¹

Latgaļu un sēļu teritorijā 12.-14.gs. sieviešu kapos biežāk nekā iepriekšējā periodā atrastas kaula kārbiņās ievietotas šujamادات, tāpat arī īleni un vārpstu skriemeļi.¹² No dobajiem kauliem gatavotas, ar iegrieztiem ornamentiem rotātas adatu kārbiņas bieži sastopamas viduslaiku senvietās.

Kuršu Talsu pilskalnā atrastas 12.-13.gs. šujamادات no dzelzs un bronzas, kuru resnums ir 1 mm. Adatu acs bija apaļa, un tās ērtākai iekalšanai neaso galu mazliet noplacināja.¹³

Sākotnēji adatas sagatavi izgriezta no skārda, un tad izkala vajadzīgajā formā. Kopš 14.gs. šujamās un adāmās adatas tika gatavotas no kaltas un rūdītas dzelzs stieples, kas tika izstiepta ar īpašu veltņu ierīci. Dzelzs stieple ar asknaiblēm tika sadalīta vajadzīgajos garumos, tad ar āmuru noplacināts gals acij, ar caurumsiti iekalta acs, adatas noslīpētas un smaile izveidota ar vīli un galodu, tad tās norūdītas ēzē, lai iegūtu lielāku cietību un elastīgumu, un nopolētas. Adāmادات lielākoties tika gatavotas no misiņa stieples. Kopš 1804.g. adatas tika izgatavotas fabrikās.¹⁴

Ar adatu izgatavošanu viduslaikos nodarbojās īpaša amata meistari - adatu kalēji (viduslejasvācu valodā - *neteler*, latīniski - *acufices*), kuri izgatavoja ne tikai adatas, bet arī īlenus, makšķerāķus, rožukroņa krelles, rakstāmos stilus un citus sīkus dzelzs izstrādājumus. 1289.g. Rīgā

¹⁰ LPSR arheoloģija – R., 1974., 125.lpp.

¹¹ LPSR arheoloģija – R., 1974., 237.lpp.

¹² LPSR arheoloģija – R., 1974., 296.lpp.

¹³ Karnups A. Talsu pilskalns // Vēstures atziņas un tēlojumi – R., 1937., 347.lpp.

¹⁴ Nadler // <http://www.slote-riklinge.de/handwerk1.htm>

minēts adatu kalējs Johans Netlere, bet 1378. g. Rīgā adatu kalēja bodīte atradās pie rātsnama, un viņš par tās lietošanu maksāja rātei nomas naudu.¹⁵

1568. g. vācu mākslinieks Josts Ammans izdeva grāmatu, kurā ievietoja visu amatu pārstāvju attēlus kopā ar nelieliem paskaidrojošiem dzejolišiem. Adatu kalēja attēla pantiņš paskaidro arī tālaika adatu izgatavošanas procesu:

Ich mach Nadel auß Eysendrat / Schneid die leng jeder gattung glatt / Darnach ichs feyl / mach öhr vnd spitzn / Alßdann hert ichs ins Feuwers hitzn / Darnach sind sie feil / zu verkauffn / Die Krämer holen sie mit hauffn / Auch grobe Nadel nemmen hin / Die Ballenbinder vnd Beuwrin.

(Es gatavoju adatas no dzelzs stieples / Sagriežu to tik garu, cik vajadzīgs katram veidam / Tad es slīpēju, gatavoju aci un smaili / Visbeidzot norūdu ugunī / Tad tās ir gatavas pārdošanai / Sīkbodnieki tās iznēsā lielos daudzumos / Arī lielās adatas labprāt pērk / Saiņu sējēji un zemnieces.)¹⁶

17. gs. beigās Kristians Veigels savā amatu aprakstu grāmatā aprakstījis gan adatu kalēja meistarstiķus, gan dažādos adatu veidus. Kad adatu kalējs ir veicis savu zeļļa ceļojumu, viņam ir jāpaveic meistarstiķis, lai iegūtu meistara tiesības – proti, jāizgatavo 3000 adatu ar četrstūrainām acīm: četršķautņu kurpnieka adatas, adatas kažokādu šūšanai ar šķēpa veida galu, un apaļās šujamadas. Šo darbu ir jānovērtē pieredzējušiem meistariem. Bez tam adatu kalēji gatavo arī adāmadatas sievietēm, zīda šuvēju adatas tepiķu izšūšanai, bārdziņu adatas brūču sašūšanai, pakotāju adatas, grāmatsējēju adatas, sedlinieku adatas un citas.¹⁷

Senākais adatu izgatavošanas centrs vācu zemēs bija Nirnberga, kur jau 1370. g. pastāvēja adatu kalēju cunftē. Adatu kalēji izgatavoja arī citus stieplu izstrādājumus: apģērbu aizdarāmos āķus un cilpas, osas, ķēdes, vilnas ķemmes, putnu būrus un peļu slazdus. Vēlāk par ievērojamiem adatu izgatavošanas centriem kļuva Švabaha un Āhena Frankonijā, ka arī Altenas un Izerlēnas pilsētas Sāras zemē.¹⁸ 18. gs. beigās Āhenā darbojās 10 firmas, kas izgatavoja adatas.

1543. g. minēta adatu izgatavošana Londonā. 17. gs. adatu darbnīcas no Londonas tika pārceltas uz Reddičas pilsētu, kur adatu kaltuves un slīpētavas tika darbinātas ar ūdens dzinējspēku. Ar laiku Reddičas adatu darbnīcas izveidojās par vācu adatu kalēju nopietnāko

¹⁵ Mettig C. Zur Geschichte der rigascher Gewerbe im 13. und 14. Jahrhundert – Riga, 1883., S.46

¹⁶ Amman J., Sachs H. Eigentliche Beschreibung aller Staende auf Erden – Frankfurt am Mayn, 1568

¹⁷ Weigel Chr. Abbildung der gemein-nutzlichen Haupt Staende – Regensburg, 1698, S.376

¹⁸ <https://austria-forum.org/af/Heimatlexikon/Nadler>

konkurentu un pasaules adatu rūpnieciskās ražošanas centru, kas ātri ieviesa visas jaunākās ražošanas tehnoloģijas.

1804.g. Žakēra firma Francijā nāca klajā ar jaunu adatu izgatavošanas tehnoloģiju – adatu liešanas ierīci. Tajā tika atlieta adata ar visu aci, kas produkcijas izgatavošanas izmaksas samazināja par 20 %.

19.gs. sākumā Anglijas fabriku ierīces sāka darbināt tvaika mašīnas, kas kļuva par galveno dzinējspēku visās pasaules fabrikās.

Apvērsumu adatu ražošanā izraisīja adatu štancēšanas un urbšanas mašīna, kas 1825.g. tika ieviesta Reddičas adatu fabrikās. 1836.g. šādas mašīnas uzstādīta Āhenā, un ļāva samazināt adatu izgatavošanas pašizmaksu par 10 – 20 %.

Reddičas adatu mašīna spēja 12 stundu laikā izgatavot 80 000 adatas, bet ar roku darbu attiecīgajā laikā bija iespējams izurbt tikai 3500 adatu acu.¹⁹ Ap 1850.g. Reddičā darbojās pasaulē lielākā Milvorda un dēlu adatu fabrika. Tajā bija nodarbināta lielākā daļa no 5000 pilsētas iedzīvotājiem.

Vēlāk adatu rūpniecībā tika ieviestas daudzas citas novitātes. Tā 1831.g. Lammerca firma patentēja slīpēšanas putekļu nosūcēju, kas uzlaboja strādnieku darba apstākļus un veselību.

1851.g. Zingera firmā ASV tika izgatavota pirmā šujmašīna, kurai bija nepieciešamas īpašas adatas. 1861.g. Āhenā tika nodibinātas trīs firmas, kas ražoja tikai šujmašīnu adatas. Ap 1900.g. Āhenā jau darbojās 29 adatu ražošanas uzņēmumi ar 4022 strādniekiem.

Krievijā adatu ražošana aizsākās ar cara Pētera I 1717.g. izdoto ukazu par divu adatu manufaktūru celšanu vēlākās Rjazaņas guberņas teritorijā – Stolbcu un Koļencu ciemos. Tās uzcēla tirgoņi – brāļi Rjumini.²⁰ 19.gs. beigās lielākā Krievijas impērijas adatu fabrika Koļencos atradās 17 ēkās, un saražoja vairāk nekā 32 miljonus adatu un kniepadatu gadā. 1905.g. šī fabrika izbeidza savu darbību.²¹

Darbs adatu fabrikās 19.gs. bija grūts un bīstams. Ar adatu štancēšanu un slīpēšanu parasti nodarbojās vīri, bet ar pulēšanu - sievietes. Karstas eļļas peldē notika adatu cietināšana.²²

¹⁹ Handbuch fuer den Textilkauflmann - Wiesbaden, 1964, S.24

²⁰ <https://www.livemaster.ru/topic/65542-igolka-dlya-shitya-istoriya-poyavleniya>

²¹ <https://ydog.livejournal.com/8425.html>

²² Mueller W. Aufstieg, Bestehen und Niedergang der Aachener Nadelindustrie // http://www.kaleidoskop-aha.de/index_htm_files/Aufstieg%20und%20Niedergang%20der%20Aachener%20Nadelindustrie-c.pdf

Gatavās adatas tika iebērtas ādas maisā ar magnetīta pulveri un olīveļļu, kas divas dienas tika mīcīts starp smagām plankām, lai adatas tiktu nopulētas. Tad tās tika mazgātas ar ziepjūdeni, nosusinātas ar sēnalām pildītā kastē, tad ar rokām sašķirotas un iepakotas. Viskaitīgākais un būstamākais darbs bija slīpētājiem, kuriem uz rotējoša slīpējamā akmens vajadzēja noslīpēt 10000 adatas stundā, pa 100 statīvā ievietotām adatām vienā reizē.²³ Dzelzs un slīpējamā akmens putekli ātri sabojāja strādnieku plaušas, turklāt saplīsušo slīpējamo akmeņu ripu šķembas bieži savainoja darbiniekus.

Adatu kā darbarīku veidi kopš 18.gs. nav īpaši mainījušies: adāmās adatas, tamboradatas, dažāda lieluma šujamadatas (kopš 20.gs. 60.-70. gadiem tiek izgatavotas, pārklājot ar niķeli, hromu un citiem alerģiju neizraisošiem metāliem), trīsšķautņu jeb ādmiņu adatas, ko izmanto kažokādu un ģērētu ādu sašūšanai, līkās polsterētāju adatas. 1849.g. tika izgudrotas drošības adatas. Lielākajā daļā adatu fabriku tika ražotas arī saspraudes un piespraužamie.

Darbojoties ar adatu, kā palīgrīki kopš senatnes tiek izmantoti uzpirksteņi, bet adatas uzglabāta adatu spilventiņos un adatu kārbās.²⁴ Senākie uzpirksteņi, kas izgatavoti no kaula vai mamuta ilkņa, atrasti Maskavas tuvumā un datējami ar jaunāko akmens laikmetu. Etruski lietoja uzpirksteņus ap 500 g.p.m.ē..

15.gs. vācu zemēs sākās masveida uzpirksteņu izgatavošana no misiņa, ko veica misiņkalēji. Visvairāk tos izgatavoja Ķelnē un Nirnbergā. Uzpirksteņi tika gatavoti arī no stikla un porcelāna, un bija kolekcionēšanas objekts. 1982.g. Kreglingenas pilsētā Dienvidvācijā tika atvērta uzpirksteņu muzejs.²⁵

16.gs. pastāvēja arī īpašs uzpirksteņu taisītāja amats, kam veltīts atsevišķs zīmējums un pantiņš Josta Ammana grāmatā:

Auß Messing mach ich Fingerhüt / Blechweiß / werden im Feuer glüt / Denn in das Eysen glenck getriebe / Darnach löchlein darein gehiebn / Gar mancherly art / eng vnd weit / Für Schuster vnd Schneider bereit / Für Seidensticker vnd Näterin / Deß Handwercks ich ein Meister bin.

(No misiņa es gatavoju uzpirksteņus / Arī no baltā skārda, kas tiek karsēts ugunī / Un no dzelzs, ar ko dara tāpat / Tad tajos iekāļu caurumiņus / Dažādu veidu, šaurus un garus / Tad tie ir

²³ <http://custombagpatterns.com/sewing-needle-history/>

²⁴ <https://de.wikipedia.org/wiki/Nadel>

²⁵ [https://de.wikipedia.org/wiki/Fingerhut_\(N%C3%A4hwerkzeug\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Fingerhut_(N%C3%A4hwerkzeug))

gatavi kurpniekiem un skroderiem / Zīda adītājiem un veļas šuvējām / Šajā amatā es esmu meistars.)

Jauna nozare adatu rūpniecībā izveidojās pēc šujmašīnu ienākšanas sadzīvē un rūpniecībā. 1790.g. anglis Tomass Saints saņēma patentu mehāniskajai šujmašīnai ādu un kanvas sašūšanai, taču nav droši zināms, vai tā spēja funkcionēt.

1830.g. franču skroderis Bartolomjē Timonjē izgatavoja funkcionējošu šujmašīnu ar koka rāmi, kas spēja veikt 200 dūrienus minūtē. Tā tika izmantota armijas formastērpu šūšanai. Kad Parīzes skroderi uzzināja par jauno atklājumu un lielāko konkurentu savam amatam, viņi uzbruka fabrikai, iznīcināja mašīnas, bet Timonjē nācās glābt savu dzīvību bēgot. Līdzīga iemesla dēļ 1834.g. Valters Hunts nepatentēja savu pirmo šujmašīnu ASV, jo apzinājās, ka tā atņems darbu ļoti daudziem šuvējiem.

1845.g. amerikānis Eliass Hove izgatavoja šujmašīnu ar adatas galā ievērtu diegu, kas spēja izšūt vīli no diviem diegiem. Mehāniskās šujmašīnas evolūcija pamatā noslēdzās 1851.g., kad amerikāņu izgudrotājs un uzņēmējs Izaks Merits Zingers izgatavoja modernās šujmašīnas priekšteci – ar roku griežamu šujmašīnu, kuras statīvā adatu kustināja zobratu pārnese. Zingera izveidotās kompānijas šujmašīnas kļuva neiedomājami populāras ASV un Eiropā.²⁶

1900.g. jau bija izgatavotas mašīnas brezenta telšu, buru, maisu, grāmatu, zirglietu, apavu un galantērijas šūšanai.

Krievijas impērijā pirmo šujmašīnu fabriku Krievijā atvēra Roberts Gecs Pēterburgā, 1866.g. 1902.g. tika uzcelta liela sabiedrības “Singer” fabrika Podoļskā, un 1914.g. Krievija ieņēma jau otro vietu pasaulē šujmašīnu tirdzniecībā.²⁷

Dzelzs adata kā skaņas ierakstītājs un noņēmējs nozīmīgu lomu ieguva pēc skaņu ierakstošo un atskaņojošo ierīču izgudrošanas. 1877.g. 29. novembrī amerikāņu izgudrotājs Tomass Alva Edisons prezentēja fonogrāfu – ierīci, kurā skaņas svārstības ieraksta un atskaņo adata celiņos uz rotējoša, ar foliju pārklāta cilindra. Vēlāk fonogrāfa cilindri tika pārklāti ar vasku.²⁸

1887.g. izgudrotājs Emīls Berliners ieteica skaņas nesēju – cilindru nomainīt ar plakanu ebonīta disku. Kā skaņas noņēmējs turpināja funkcionēt dzelzs adata. Šo ierīci Berliners nosauca

²⁶ <https://de.contrado.com/blog/die-geschichte-der-nahmaschine/>

²⁷ Белоусова Л. Наглядная история швейной машины // <https://www.nkj.ru/archive/articles/3264/>

²⁸ <https://de.wikipedia.org/wiki/Phonograph>

par gramafonu. Gramofona disku grieza atsperes mehānisms, bet adata skaņas vibrācijas nodeva uz skaņas pastiprinātāju – tauri.

1913.g. tika izveidots portatīvais gramofons – patefons, kuru 19.gs. piecdesmitajos gados nomainīja elektrofons ar magnēta un dimanta atskaņojošajām adatām.²⁹

Medicīnā tā sauktās bārdzīņu adatas brūču aizšūšanai minētas 17.gs. beigās. Atšķirībā no ārstiem, kas specializējās iekšķīgu slimību ārstēšanā, bārdzīņi viduslaikos un jaunajos laikos bija amatnieki, kas nodarbojās ar augoņu un brūču ārstēšanu.

Adatas izmantošanas pirmsākumi injekcijām datējami ar 1656.g., kad angļu anatomists Kristofers Vrens veica pirmos intravenozās injekcijas eksperimentus, injecējot suņiem opiju un alkoholu. Kā adata šajos eksperimentos adata tika izmantota zoss spalva, bet kā šļirce – dzīvnieku dobie kauli. 17.gs. sešdesmitajos gados līdzīgus eksperimentus ar cilvēkiem vācu zemēs veica J. D. Majors un J. S. Elsholcs. Dažos gadījumos eksperimenti beidzās letāli, jo instrumenti nebija sterili un izraisīja asins saindēšanos.

Pirmās veiksmīgās anestezējošo šķīdumu - opiātu un strihnīna injekcijas 1853.g. veica ārsts Aleksandrs Vuds Edinburgā, izmantojot dobu dzelzs adatu un stikla šļirci. Tanī pašā laikā ārsts Šarls Pravāzs Lionā veica injekcijas aitām, izmantojot 3 cm garu un 5 mm resnu sudraba adatu.³⁰

Mūsdienās tiek izmantotas dažādu diametru zemādas injekciju un intravenozo sistēmu adatas, kas tiek izgatavotas no nerūsējošā tērauda. Izmēri tiek noteikti pēc t.s. Birmingemas skalas: no 7 izmēra (vislielākā) līdz 33 izmēram (vismazākā).³¹ Ķirurģisko šuvju veikšanai tiek izmantotas dažādas nerūsējošā tērauda adatas. No ķīniešu medicīnas ir pārņemtas akupunktūras jeb adatu terapijas adatas.

Adata latviešu folklorā

²⁹ <https://de.wikipedia.org/wiki/Grammophon>

³⁰ <http://deskarati.com/2013/10/26/history-of-the-hypodermic-needle/>

³¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Hypodermic_needle

Adatas simboliskā nozīme tautasdziesmās, ticējumos un sapņu izskaidrošanā ir pretrunīga. No vienas puses, tā ir čakla darba simbols, no otras – asums un vieglās pazaudēšanas iespējas nozīmē sāpes, slimības, nesaskaņas, kaitējumu un nāvi.

Adatiņa izslidēja
 No tievā dzīpariņa;
 Dod, Dieviņ, izslidēt
 No tām ļaužu valodām.

Sarūsēja adatiņa,
 Sapelēja dzīpariņš;
 Villainīšu rakstītāja
 Guļ zem zaļas velēniņas.

Arat, brāļi, papuvītes,
 Meklējat adatiņas,
 Man izgaisa adatiņa
 Lielajā tīrumā.

Adatiņa maza sieva
 Liela darba darītāja:
 Pašuvuse, norakstījse,
 Ielikuse pūriņā.

Adatiņa maza sieva,
 Tā ir liela dzīvotāja:
 Tā ir puķu rotātāja,
 Tā krekliņu šuvējiņa.

Tautu meita spicdegune
 Caur žodziņu raudzījās;
 Kad man būtu adatiņa,

Es iedurtu degunā.³²

Ja nokrīt zemē adata un to nevar atrast, tad velns to ar asti apsedzis.

Ja zālē nokrīt adata, tad sasien divus zāļu kušķīšus – sasiesi velnam asti un adatu atradīsi.

Adatas vai arī matadatas nedrīkst no zemes pacelt, jo nevar zināt, vai tās nav apburtas un tīšām nosviestas zemē.

Ja sienā sprauž adatas, tanī dzīvoklī vairs nevar dabūt iemītnieku.

Ja zemē adatu atrod, tad tā ir laime.

Ja atrod zemē adatu, tad sagaidāma vēsts, ka kāds miris.

Ja atrod adatu ar aso galu pret sevi, tad ienaidnieks seko, bet ja otrādi, tad kāds sens draugs atminēs. Sarūsējušu adatu vai naglu nedrīkst no zemes pacelt jo kāds to varbūt nometis ar nolūku, lai viņa ļaunums citiem piemestos.

Adatu nedrīkst pacelt no zemes, tad paceļot savu nelaimi.

Adatu no zemes nedrīkstot pacelt svētdien pēc pusdienas, jo tad tas paceļot savu nelaimi.

Ja atrod kādu adatu, tā ka tā ar aso galu guļ pret atradēju, tad adatu nedrīkst ņemt; bet ja adata ar galu guļ uz otru pusi, tad tā ir laime un katrā ziņā jāpaceļ.

Kad uz ceļa odotu atrūn, tad uotri slimība sagaiduoma.

Adatu nedrīkst otram rokā dot, jo tad ceļoties naidis.

Adatas nevar otram dot, tad naidosies, bet ja arī dod, tad mazliet vajaga iedurt ar šo adatu.

Brūtgāns brūtei un otrādi nedrīkst dāvināt ne ada tas, ne matadatas. Ja to darot, tad mīlestība izputot.

Par adatu nav paldies jāsaka, lai ar to cilvēku, no kura adatu ņem, nebūtu jāsaskaistas.

Par adatu nedrīkst pateikties, tad tā nolūstot.

Par adatu nevajaga teikt paldies, jo tad devējam dur sirdī.

Ja kāds cilvēks otram nozog adatu, tad tam duņ caurais.

Kad adatu zog, tad caurais dur.

Adatu nedrīkst zagt, jo tad, kad nomirst, ir jālien debesīs caur adatas aci.

Kas adatu zog, tam pastarā dienā būs jālien caur adatas aci.

Ja kāds nozadzis adatu, tad tam viņā saulē būs jālien caur adatas aci.

Nedrīkst nekad atstāt neizadītu adatu, jo tad paliek ļoti aizmāršīgs.

³² <http://www.dainuskapis.lv/meklet/0/adati%C5%86a>

Kas pliku adatu – bez diega ņem, tad tas slīkstot.

Ja adatiņai nolūst gals, tad kāds lops beigsies.

Ja adatas iemērc etiķī un gaida kamēr tās sarūs un izkūst, tad, traipot to etiķi, var izdziedēt kaulu sāpes.³³

Sapņu nozīme.

Adata – draud nelaime, jābūt uzmanīgam, būs caurduras, lielas bēdas piemeklēs, slimība, sēras, nepatikšanas, ļauns cilvēks, ar diegu – garš ceļojums, nepatīkams ceļš, sarūsējusi – nelaime.

Adatā diegu vērt – ļauni cilvēki.

Adatu dabūt – nepatīkama vēsts, dāvināt – dabūsi jaunu darbu, mīlestībā nepatikšanas, iespraust kamolā – apvainot draugu, pārdot – izglābties no nepatikšanām, pārlauzt – cerības nepiepildīsies, pirkt – izsargāties no nelaimes, ielūgums kāzās, nepatīkamas ziņas, salauzt – draugu pazaudēt, nelaime.

Adatas – atriebsies, sāpes, sadursme mīlestības lietās, šūt – būs jāpiedzīvo nepatīkami brīži.

Adāmās adatas – mīlestība, ar tām adīt – saimniecības stāvoklis uzlabosies, kopā sasiet – iemantosi labus, uzticamus draugus.³⁴

Adatu fabrikas Kuldīgā

Par adatu fabrikas vai darbnīcas pastāvēšanu Kuldīgā līdz 1862.g. ziņas atrast nav izdevies. Kurzemes guberņas ražošanas uzņēmumu sarakstā, kas sastādīts 1857.g. un glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā, adatu fabrika Kuldīgā nav minēta, tāpat arī fabriku sarakstā, kas publicēts Kurzemes guberņas statistiskajā gadagrāmatā 1862. gadam. Vienīgā ticamā informācija par uzņēmuma darbības sākuma gadu, atrodama 1888.g. Kurzemes guberņas fabriku un rūpnīcu rādītājā: Hiršmaņa un dēlu adatu fabrika Kuldīgā pastāv kopš 1862.g..³⁵ Izpētītajos dokumentos un literatūrā nav izdevies atrast ziņas par uzņēmuma dibinātāju – ebreju tirgoni Simonu Hiršmani un viņa ieceri izveidot adatu fabriku Kuldīgā. Saskaņā ar literatūrā sastopamajām nepārbaudītajām ziņām, tirgonis Hiršmanis pirms adatu fabrikas ierīkošanas Kuldīgā bija nosūtījis uz kādu Anglijas adatu fabriku savu znotu, lai viņš tur apgūtu adatu ražošanu. Katrā ziņā Baltijas provincēs ap

³³ <https://ticejumi.lv/adata>

³⁴ Aizsils A. Latviešu tautas sapņu iztulkošana – R., 1939., 44.lpp.

³⁵ Лудмер Я. Справочный указатель фабрик и заводов в Курляндской губернии - Митавы, 1888, стр.280

1860.g. adatu fabrikas vēl nedarbojās, un Hiršmaņa adatu fabrika bija jaunums gan vietējā rūpniecībā, gan metāla izstrādājumu tirgū.

Pirmās ziņas par Hiršmaņa adatu fabriku presē parādījās 19.gs. septiņdesmito gadu vidū. Tā 1874.g. "Latviešu Avīzes" rakstīja: "Hiršmaņa adatu fabriķis Kuldīgā veic visādu mašīnu sataisīšanu, kā arī dzelzs un misiņa liešanu." Šajā fabrikā darbu varot dabūt zēni un meitenes, sākot no 12 gadu vecuma.³⁶ 1875.g. "Latviešu Avīzēs" tika ziņots, ka Kuldīgā vairākus gadus darbojas Hiršmaņa un dēla lielais šujamo adatu fabriķis, kur pērn arī misiņa un dzelzs lietuve un dreijāšana (virpošana) ieriktēta.³⁷

Neilgi pēc tam, 1877.g., presē parādījās pirmās sūdzības par fabriku kā miera traucētāju. Kuldīgas pilsētas valdei "visu iedzīvotāju ar vājiem nerviem vārdā" tika lūgts, lai vietējā adatu fabrikā ar tvaika dzinēju katras stundas maiņa netiktu paziņota ar minūti ilgu tvaika mašīnas svilpes skaņu, bet tikai dažas sekundes ilgu svilpienu.³⁸ Visticamāk, arī Hiršmaņa fabrikā darbojās Reddičas adatu štancējamās mašīnas un slīpējamās virpas, ko darbināja tvaika dzinējs.

Fabrika nebija pasargāta no dažādiem negadījumiem, no kuriem presē minētas zādzības un ugunsgrēki. 1877.g. Hermanis Hiršmanis izteica pateicību Kuldīgas tiesas fogtam Pētersonam par tā noziedznieka sameklēšanu, kurš bija ielauzies viņa adatu fabrikā un no rakstāmpulsts nozadzis naudu.³⁹

1878.g. 28. janvāra vakarā Hermaņa Hiršmaņa adatu fabrikā izcēlās ugunsgrēks, kuru nodzēsa fabrikas strādnieki un ugunsdzēsēji. Zaudējumi, kuros bija ietverti gan ēku bojājumi, gan adatu bojājumi, sadegušās vinjetes un iepakojuma papīrs, bija ap 500 rubļu.⁴⁰

1879.g. dokumentos sastopamas ziņas, ka adatu fabrika Kuldīgā, Liepājas ielā, pieder Maskavas II ģildes un Kuldīgas I ģildes tirgonim, goda pilsonim Hermanim Hiršmanim. Fabriku darbina tvaika enerģija.⁴¹ Ģildes bija nodokļu maksātāju kategorijas, un visaugstākos nodokļus maksāja I ģildes tirgoņi ar vislielāko kapitālu. Piederība Maskavas ģildei liecina, ka H. Hiršmanim piederējis tirdzniecības vai rūpniecības uzņēmums arī Maskavā, iespējams, adatu vairumtirgotava.

1881.g. Baltijas guberņās darbojās divas adatu fabrikas, no kurām lielākā bija tirgoņu Hiršmaņa un dēla fabrika Kuldīgā, kurā ražoja šujamās un adāmās adatas. Apgrozība sasniedza 88

³⁶ Latviešu Avīzes, 10.07.1874.

³⁷ Baltijas Zemkopis, 12.11.1875.

³⁸ Goldingenscher Anzeiger, 24.12.1877.

³⁹ Goldingenscher Anzeiger, 19.11.1877.

⁴⁰ Goldingenscher Anzeiger, 04.02.1878.

⁴¹ LVVA, 540.f., 1.apr., 69.lieta, 15.lp.

500 rbļ. gadā, fabrikā bija nodarbināti 390 strādnieki. Otra adatu fabrika, kuras īpašnieks bija Oskars Lesers, darbojās Rīgā, Romanovu ielā 73 (apgrozījums 60 000 rbļ., 34 strādnieki).

Vislielākā adatu ražotne impērijā bija Krievu sliežu ražošanas apvienības fabrika Rjazaņas gubernā, Pronskas apriņķī, Koļencu ciemā, kur izgatavoja šujamās un adāmās adatas, kā arī kniepadatas. Apgrozījums bija 113 600 rbļ., tika nodarbināti 420 strādnieki.

Sarežģījumus Kuldīgas adatu fabrikas attīstībā radīja īpašnieka garīgā saslimšana. 1881.g. 11. aprīlī Kuldīgas bāriņtiesa nolēma 21. oktobrī izsolē pārdot garīgi slimā Mozus Simona dēla Hiršmaņa adatu fabriku Kuldīgā, Liepājas ielā kopā ar visām mašīnām, iekārtām un visiem piederumiem.⁴² Šinī sakarā tika minēts, ka šī veiksmīgā fabrika gadā saražoja produkciju 80 000 rubļu vērtībā.⁴³

1882.g. 19. oktobrī Kuldīgas bāriņtiesa nolēma 16. novembrī izsolē pārdot arī bijušajā Hiršmaņa fabrikā ražotās adatas: 8063 dučus iesaiņotu adāmadatu, 5178 $\frac{3}{4}$ tūkstošus etiķētu, bet neiesaiņotu šujamadatu, I, II un III šķiras; 52 391 $\frac{8}{10}$ tūkstoti neetiķētu šujamadatu, pa 25 gabalām aploksnītē, I, II un III šķiras.⁴⁴ Šīs ir senākās ziņas par Kuldīgas adatu fabrikas sortimentu.

1882.g. jūnijā gruntsgabals, uz kura atradās adatu fabrika Liepājas ielā, ar hipotēku Nr. 78, piederēja Annas Hiršmanes mantiniekiem.⁴⁵ Visticamāk, fabriku izsolē nopirka kāds no rīcībnespējīgā Mozus Hiršmaņa tuviem radiniekiem, jo vēlākajos gadu desmitos fabrikas īpašnieki bija ar Hiršmaņu uzvārdu.

1886.g. Kurzemes gubernā pavisam bija 21 industriālie uzņēmumi, starp tām arī vienīgā adatu fabrika, kas atradās Kuldīgā. Tajā strādāja tikai viena mazgadīga meitene, atšķirībā no citiem uzņēmumiem, kas nodarbināja 2 – 14 mazgadīgus strādniekus.⁴⁶ Minētajā gadā Hiršmaņa adatu fabrikā tika saražota produkcija 46 000 rbļ. vērtībā, darbojās 110 strādnieki.⁴⁷

1887.g. kā nozīmīgākie metālindustrijas uzņēmumi Kurzemes gubernā minēti Hiršmaņa adatu fabrika Kuldīgā (110 strādnieki, gada apgrozījums 46 000 rbļ.), Bekera un Co drāšu fabrika Liepājā (400 strādnieki, 854 000 rbļ.), un L. Bangerta cinkotā skārda fabrika Liepājā (26 strādnieki, 232 000 rbļ.).⁴⁸

⁴² Курляндские губернские ведомости, 22.04.1881.

⁴³ Libausche Zeitung, 27.04.1881.

⁴⁴ Курляндские губернские ведомости, 30.10.1882.

⁴⁵ Курляндские губернские ведомости, 10.07.1882.

⁴⁶ Rigasche Zeitung, 18.08.1886.

⁴⁷ Лудмер Я. Справочный указатель фабрик и заводов в Курляндской губернии - Митава, 1886, стр.23

⁴⁸ Rigasche Industrie – Zeitung, 07.02.1887.

1887.g. presē tika atzīts, ka Kuldīga pēdējos gados ir uzplaukusi dēļ dažādu mācību iestāžu un fabriku ierīkošanas. Starp pēdējām minamā adatu fabrika nodarbina 100 – 200 strādniekus.⁴⁹ 1890.g. minēts, ka adatu fabrikas smailais skurstenis, tāpat kā luterāņu un katoļu baznīcu torņi un pareizticīgo baznīcas siluets, ir Kuldīgas ainavas raksturīga sastāvdaļa.⁵⁰

Attīstības augstāko punktu Hiršmaņa un dēlu adatu fabrika sasniedza 1888.g. Fabrika atradās mūra ēkā. 1887.g. tajā tika saražoti 103 miljoni adatu 53 000 rbļ. vērtībā, 1888.g. – 125 miljoni adatu 62 000 rbļ. vērtībā. Izejvielas (stieples, dzelzs, ziepes, smilšpapīrs, darva) 1887.g. izmaksāja 30 000 rbļ. Fabrikas strādnieki 1887.g. bija 73 pieauguši vīrieši un 89 sievietes, mazgadīgie - 1 zēns un 3 meitenes. 1888.g. fabrikā darbojās 155 strādnieki. Algu pieaugušie saņēma ik nedēļu, sievietes – ik mēnesi. Pieaugušie tika nodarbināti 11 stundas, bet mazgadīgie – 8 stundas diennaktī. Fabrikā darbojās tvaika mašīna ar 35 ZS jaudu, 1 virpa un 2 kausējamās krāsnis. Produkcija tika pārdota Krievijas impērijas robežās.⁵¹

1889.g. 17. septembrī Kurzemes gubernators Zverbejevs, inspicējot Kuldīgu, apmeklēja arī vietējās adatu un sērkokociņu fabrikas.⁵²

1891.g. minēts, ka adatu fabrika Mendelsona namā Liepājas ielā pieder Maskavas II ģildes tirgonei, goda pilsoni Idai Simona meitai Hiršmanei. Fabrikā ir 18 telpas, 1 ieeja, pārvaldnieks – II klases prikazčiks Ernests Bickis, strādā 92 strādnieki un 35 ZS tvaika mašīna. Gada apgrozījums bija 60 000 rbļ., bet peļņa - 30 000 rbļ.⁵³ Rādītāji, salīdzinot ar 1888.g., bija sākuši pasliktināties.

Kuldīgā 1892.g. darbojās J. Hiršmana adatu fabrika Liepājas ielā 35. 1897.g. tajā strādāja 159 strādnieki, bet 1913.g. īpašnieks adatu fabrikas vietā iekārtoja čuguna lietuvi Liepājas ielā 37. J. Hiršmana fabrikas vietā tika izveidotas divas citas adatu fabrikas – Kuldīgas adatu fabrika Planīcas ielā 8 un adatu fabrika “Meteors” Kaļķu ielā 10.⁵⁴

Saimnieciskajai lejupslīdei, kas sākās 19.gs. deviņdesmitajos gados, iespējams, kā viens no cēloņiem bija lielās, grāfa Plātera – Zīberga Līksnas muižā (netālu no Daugavpils) ierīkotās

⁴⁹ Libausche Zeitung, 24.03.1887.

⁵⁰ Goldingenscher Anzeiger, 03.03.1890.

⁵¹ Лудмер Я. Справочный указатель фабрик и заводов в Курляндской губернии - Митава, 1888, стр.280

⁵² Libausche Zeitung, 25.09.1889.

⁵³ LVVA, 540.f., 1.apr., 71.lieta, 11.lp.

⁵⁴ Anteins V., 121.lpp.

adatu fabrikas konkurence. 1895.g. Līksnas adatu fabrika saražoja 150 tūkstošus adatu, tajā darbojās 20 ZS tvaika mašīna.⁵⁵ Hiršmaņa adatu fabrika saražoja tika 111 tūkstošus adatu gadā.⁵⁶

1897.g. Līksnas fabrikā darbojās 200 strādnieki,⁵⁷ bet Idas Simona meitas Hiršmanes adatu fabrikā Kuldīgā, Liepājas ielā, tikai 156 strādnieki.⁵⁸ Rīgā adatu fabriku nebija. 1900.g. grāfa Plātera – Zīberga fabrikā strādāja jau 300 strādnieku,⁵⁹ bet Kuldīgas fabrikā ar 35 ZS tvaika dzinēju - 156 strādnieki.⁶⁰

Deviņdesmitajos gados Hiršmanes fabrika samērā bieži vietējā presē ievietoja darba piedāvājumus. 1893.g. adatu fabrikā varēja pieteikties kučieris,⁶¹ 1894.g. - 2 – 3 jaunas meitenes tīrīšanas darbiem.⁶² 1897.g. S. Hiršmaņa un dēla adatu fabrika meklēja jaunu luterāņu konfesijas meiteni darbam fabrikā, kā arī sētnieku.⁶³ 1899.g. adatu fabrika meklēja mašīnatslēdznieku, kurš spētu strādāt pie virpas, kā arī bezbērnu laulātu pāri sētnieku darbam.⁶⁴ Savukārt 1900.g. dāmai, vecākai par 30 gadiem, ar labu rokkrakstu, un rēķināt protošai, tika piedāvāta uzraudzes vieta adatu fabrikā.⁶⁵

1896.g. tika atzīmēts, ka Kuldīgas adatu fabrika, pēc tam kad to mantojusi tagadējā īpašniece, ir uzplaukusi, jo Polijā ir atrasti jauni noieta apgabali fabrikas produkcijai.⁶⁶ Taču 1904.g. parādījās informācija, ka industrijas ziedu laiki Kuldīgā ir pagājuši, jo adatu fabrika, kas agrāk nodarbināja 100 strādniekus, tagad dod darbu tikai 30 cilvēkiem, un sērkociņu fabrika pagājušajā gadā ir atlaidusi 30 cilvēkus.⁶⁷

1906.g. 6. novembrī kara tiesā tika tiesāta 17 gadus vecā fabrikas strādniece Ieva Berga. 20. jūnijā, pārmeklējot adatu fabriku Kuldīgā, krāsni tika atrastas proklamācijas, kuras tur bija noslēpusi I. Berga. Viņa tika arestēta un atbrīvota, bet 28. jūnijā atkal apcietināta, jo sarunā ar kādu

⁵⁵ Суворин А. Вся Россия на 1895. год - 1895., стр.91

⁵⁶ Суворин А. Вся Россия на 1895. год - 1895., стр.508

⁵⁷ Суворин А. Вся Россия на 1897. год - 1897., стр.158

⁵⁸ Суворин А. Вся Россия на 1897. год - 1897., стр.877

⁵⁹ Суворин А. Вся Россия на 1900. год - 1900., стр.136

⁶⁰ Суворин А. Вся Россия на 1895. год - 1900., стр.728

⁶¹ Goldingenscher Anzeiger, 04.12.1893.

⁶² Goldingenscher Anzeiger, 17.09.1894.

⁶³ Goldingenscher Anzeiger, 18.10.1897.

⁶⁴ Goldingenscher Anzeiger, 06.03.1899.

⁶⁵ Goldingenscher Anzeiger, 05.02.1900.

⁶⁶ Goldingenscher Anzeiger, 28.12.1896.

⁶⁷ Duna Zeitung, 28.04.1904.

karavīru bija aicinājusi gāzt pastāvošo varu, bet citam karavīram iedevusi sešas proklamācijas. Viņa tika sodīta ar gadu ilgu ieslodzījumu cietoksnī.⁶⁸

Šīs ir pēdējās ziņas par vēl darbojošos Hiršmaņa adatu fabriku. 1908.g., pēc tam, kad vienīgā Kuldīgā pastāvošā S. Hiršmaņa un dēla adatu fabrika jau ilgāku laiku bija slēgta, šī pati firma gatavojās atvērt konfekšu un šokolādes fabriku.⁶⁹

Jau agrāk Kuldīgas pilsētas valde apsvēra iespēju iegādāties nedarbojošos adatu fabriku un gruntsgabalu, uz kura tā atradās. 1907.g. 24. oktobra valdes sēdē adatu fabrikas pirkšanas lietā tika nolemts no Hermana Rostovska iegādāties gruntsgabalu par 30 000 rubļiem, un slēgt līgumu ar pārdevēju.⁷⁰

1908.g. Kurzemes guberņas valde apstiprināja Kuldīgas pilsētas valdes lēmumu iegādāties adatu fabriku kavalēristu kazarmu ierīkošanai.⁷¹ Kazarmas ierīkotas netika, taču valde uz pirkuma izbūvēja vairākas sabiedriskās ēkas, kas kalpoja ilgus gadus, un savu veidolu ir saglabājušas līdz mūsdienām.

1909.g. presē tika vēstīts, ka Kuldīgas pilsētas valdes nozīmīgākā ideja bija nopirkt agrākās Hiršmaņa adatu fabrikas gruntsgabalu ar ēkām uz tā. Dažādas ēkas tiks pārbūvētas un paplašinātas, lai nākošajā gadā tajās varētu ierīkot aprīņķa un pilsētas policijas valdes, kā arī pasta un telegrāfa kantori un policijas ierēdņu dzīvokļus. Gruntsgabalu šķērsos jauna iela. Lielāka daļa dārza un vairāki gruntsgabali paliks pilsētas brīvā lietošanā.⁷²

1923.g. mira bijušais Kuldīgas pilsētas galva Arturs fon Krauze, kurš amatā tika ievēlēts 1903.g. 16. maijā. Citu viņa nopelnu vidū nekrologā bija minēts, ka viņš no adatu fabrikas un tās saimniecības ēku drupām izbūvēja rindu lepnu namu, kas kalpo pastam, policijai un citām institūcijām, un tagad veido mazu, izskatīgu ieliņu Kuldīgā.⁷³

1919.g. 2. janvārī tika atvērta jauna adatu fabrika Planīcas ielā 8, kuras īpašnieki bija Simons un Mozus Hiršmaņi, Nātans Haipatons un Heimans Levinsons. Fabrika atradusies pašu namā, un tai bijušas četras telpas. Strādnieku, salīdzinot ar veco fabriku, bija pavisam maz: 15 pieaugušie un 12 mazgadīgie vecumā līdz 17 gadiem. Tiem pavisam tika izmaksāti 126 rubļi algas nedēļā.

⁶⁸ Goldingenscher Anzeiger, 11.11.1906.

⁶⁹ Baltische Post, 02.12.1908.

⁷⁰ Goldingenscher Anzeiger, 27.10.1907.

⁷¹ Duna Zeitung, 02.01.1908.

⁷² Baltische Post, 16.10.1909.

⁷³ Rigasche Rundschau, 30.05.1923.

1909.g. kāds Kuldīgas iedzīvotājs par šo fabriku sūdzējās: pēc tam, kad adatu fabrika ir paaugstinājusi savu skārda skursteni, dūmi un smirdoņa tomēr kamiņu gruntsgabalos ir jūtami, sevišķi stipra ziemeļu vēja laikā.⁷⁴ 1909.g. Kuldīgas avīzei lasītāji rakstīja: būtu ļoti vēlams, ka jaunās adatu fabrikas vadītājs kurinātu fabriku tikai ar malku, jo apkārtējie iedzīvotāji karstajā vasarā nevar atvērt logus akmeņogļu kvēpu un smakas dēļ. Bez tam slimnīcas iemītnieki nevar izturēt mašīnu kludzēšanu un troksni. Radikālākais risinājums būtu fabrikas pārcelšana no pilsētas uz laukiem.⁷⁵

Aptuveni vienā laikā ar fabriku Planīcas ielā tika ierīkota otra adatu fabrika “Meteors” Kalķu ielā 10. Literatūrā šīs fabrikas nosaukums samērā bieži tiek piedēvēts Hiršmaņu adatu fabrikai. Jau 1910.g. 13. janvārī “Meteors”, kas piederēja Zīvertam un biedriem, nodega. Fabrika tikai aptuveni pirms gada tika pa daļai pārbūvēta, pa daļai uzcelta no jauna. Sadega ap 20 mašīnas, gāja bojā arī vairāki miljoni gatavo adatu. Bez darba palika ap 50 strādnieku, bet zaudējumi tika lēsti uz 30 000 rbļ.⁷⁶

Liesmu neskarts bija palicis vienīgi fabrikas kantoris. Publicējot ziņas par ugunsgrēku, 1910.g. tika atzīmēts, ka agrāk šeit pastāvējusi vēl kāda Hiršmaņa adatu fabrika, bet darba trūkuma dēļ tā nedarbojusies kopš 1907.g. Pērn gad nodegušas šīs fabrikas neapdzīvotās ēkas. Bez minētajām fabrikām šeit atrodusies vēl viena adatu fabrika. Hiršmaņa fabrikas nebojātās ēkas līdz ar gruntsgabalu nopirkusi pilsētas valde. Šīs ēkas tagad tiek krietni izlabotas, un uz drupām celtas jaunas, plašas telpas. Nākošajā vasarā, kad ēkas būs gatavas, tajās pārcelsies visas vietējās policijas iestādes, pasts un telegrāfs. Savukārt apstādījumus pie fabrikas nodošot publiskā lietošanā.⁷⁷

Jaunās ēkas tika izmantotas arī citiem sabiedriskiem nolūkiem. 1910.g. Kuldīgas amatu apvienība nolēma, ka augusta beigās iecerēto amatniecības izstādi šogad nevarēs rīkot, jo nav iegūta vajadzīgā atļauja, un izstādes rīkošanai piešķirtās bijušās adatu fabrikas ēkas nav izstādei sagatavotas.⁷⁸

Domājams, nodegušo fabriku “Meteors” samērā ātri atjaunoja, jo 1911.g. jūnijā Kuldīgas lauksaimniecības izstādē šīs adatu fabrikas produkcijai tika piešķirta zelta medaļa.⁷⁹ 1911.g.

⁷⁴ Goldingenscher Anzeiger, 02.05.1909.

⁷⁵ Goldingenscher Anzeiger, 14.02.1909.

⁷⁶ Avots, 27.01.1910.

⁷⁷ Dzimtenes Vēstnesis, 19.01.1910.

⁷⁸ Goldingenscher Anzeiger, 08.05.1910.

⁷⁹ Latviešu Avīzes, 16.06.1911.

statistikas materiālos atzīmēts, ka Kuldīgā ir divas adatu fabrikas ar 80 un 55 strādniekiem, kuriem algās tiek izmaksāti 21 524 un 11 974 rbļ. gadā.⁸⁰

Neilgi pēc tam tika ziņots, ka 1911.g. naktī uz 30. septembri nodegusi Kuldīgas adatu fabrika. Sadegušas ap 30 mašīnas. Fabrikā strādājuši 80 vīrieši un 20 sievietes, un tā bijusi apdrošināta par 22 000 rubļiem.⁸¹

Nav iespējams noskaidrot, uz kuru no divām adatu fabrikām attiecināmas šīs ziņas. 1912.g. adresu grāmatā minēts, ka Kuldīgā atrodas divas adatu fabrikas: Planīcas ielā 8, kuras īpašnieki bija Simons Hiršmans, Mozus Hiršmans, Nātans Heimansons un Haims Levinsons,⁸² un fabrika “Meteor” Kaļķu ielā 10, kuras īpašnieki bija Luijs Mandelkorns un Heinrihs Zīverts.⁸³

Pirmā pasaules kara laikā Kuldīgas adatu fabrikas, tāpat kā visi Kurzemes guberņas rūpniecības uzņēmumi, visticamāk tika evakuētas uz Iekšskrieviju. 1920.g. tika ziņots, ka Kuldīgas adatu fabrika drīzumā atjaunos savu darbību.⁸⁴

Tas arī noticis, bet 1922.g. Kuldīgas adatu fabrikas administrācija sūdzējās, ka precī nākas ļoti grūti realizēt Krievijā, kas ir preču galvenais patērētājs.⁸⁵ 1922.g. Maskavas mutas valde konfiscēja Kuldīgas adatu fabrikas uz Maskavu nosūtīto nelielo daudzumu adatu, jo neesot noskaidrots, vai Kuldīgas adatas esot Latvijas ražojums.⁸⁶

1923.g. Kuldīgas adatu fabrika “Planet” pēc darba pārtraukuma bija atjaunojusi darbību sašaurinātos apmēros: agrāko 100 strādnieku vietā tajā strādāja tikai ap 25.⁸⁷

Pēc 1923.g. iespējams noskaidrot, ka vienīgās adatu fabrikas Latvijā Bing Ed. & Co Rīgā, Aleksandra (tagad Brīvības) ielā 147a, un Kuldīgas adatu fabrika “Planet”, agrāk Hirschmann S. M. & Co, ar nodaļām Kuldīgā, Liepājas ielā, un Rīgā, Aleksandra ielā 18.⁸⁸ Tas nozīmē, ka adatu fabrika ar jaunu nosaukumu bija atsākusi darbu vecajā Hiršmaņa fabrikas teritorijā Liepājas ielā.

⁸⁰ LVVA, 416.f., 1.apr., 522.lieta, 18.lp.

⁸¹ Liepājas Atbalss, 06.10.1911.

⁸² Richter A. Baltische Adressbuecher. Kurland – Riga, 1912, S.100

⁸³ Richter A. Baltische Adressbuecher. Kurland – Riga, 1912, S.103

⁸⁴ Libausche Zeitung, 25.08.1920.

⁸⁵ Darba Balss, 01.08.1922.

⁸⁶ Latvijas Sargs, 13.05.1922.

⁸⁷ Sociāldemokrāts, 29.03.1923.

⁸⁸ Handelsadressbuch Lettlands 1923 – R., 1923, S.193

1923.g. 29. septembrī Kuldīgas lauksaimniecības izstādē adatu fabrika saņēma atzinības rakstu.⁸⁹ Produkcijas galvenā patērētāja bija Padomju Krievija: 1923.g. uz Maskavu Kuldīgas adatu fabrika nosūtīja 31 kasti šujamo adatu.⁹⁰

1923.g. Rūpniecības departamenta Patentu valdē adatu fabrikai “Planet” Kuldīgā, kuras īpašnieki bija J. Švarcs un J. Haase, tika piešķirtas jaunas preču zīmes: zīmējums un vārds “Aida” – matadatām.⁹¹

1923.g. nogalē presē parādījās ziņas, ka adatu fabriku “Planet” Kuldīgā tās īpašnieks Kaplans pārdevis kādai latviešu un žīdu grupai.⁹² 1924.g. jūlijā tika publicētas precīzākas ziņas par īpašnieku un statusa maiņu: Kuldīgas adatu fabrika “Planēta”, kuras īpašnieks līdz šim bijis J. Švarcs, pārgājusi akciju sabiedrības īpašumā. Akciju sabiedrības pārvaldes priekšsēdētājs bija Latvijas ārlietu ministrs Zigfrīds Anna Meierovics, valdes locekļi – L. Libermans un M. Arions.⁹³

Jau 1924.g. 22. februārī tika apstiprināti akciju sabiedrības “Kuldīgas adatu fabrika “Planēta”” statūti. Sabiedrības dibinātāji bija: 1) Krišjānis Krišjāņa dēls Sūna, dz. Rīgā, Vaļņu ielā 3/5; 2) Kristīna Jāņa m. Backman, dz. Rīgā, Vaļņu ielā 3/5; 3) Jēkabs-Jankels-Meiers Mozusa dēls Švarcs, dz. Rīgā, Blaumaņa ielā 16/18; 4) Eduards Augusta d. Vegners, dz. Rīgā, Vilandes ielā Nr. 1; 5) Lāzars Sachna dēls Liebesmans, dz. Rīgā, Andreja Pumpura ielā 4, dz. 2. Sabiedrības pamatkapitāls tika noteikts uz 300 000 latiem un sadalīts 3000 akcijās, 100 latu vērtībā katra.⁹⁴

1924.g. 7. jūnijā Kuldīgas adatu fabrikas a./s. “Planeta” vispārējā akcionāru sapulcē, par valdes locekļiem (direktoriem) tika ievēlēti akcionāri: Zigfrīds Meierovics - valdes priekšsēdētājs; Lazars Liebesmans - valdes loceklis; Martins Ariens - valdes loceklis; par valdes locekļu kandidātiem: Dr. Roberts Moffss un Vilis Hokmans. Agrākais fabrikas īpašnieks J. Švarcs savu uzņēmumu bija pārdevis minētajai akciju sabiedrībai par 200.000 latiem un pārcēlies uz Rīgu, kur atvēris nelielu adatu un biroju spraudīšu fabriku. Kuldīgas fabrikai esot bijis stipri daudz mašīnu, vairāk gan tikai viena izmēra adatu ražošanai.⁹⁵

⁸⁹ Latvis, 30.09.1923.

⁹⁰ Liepājas Avīze, 20.10.1923.

⁹¹ Ekonomists, 15.06.1923.

⁹² Latvijas Tirgotājs, 01.12.1923.

⁹³ Libausche Zeitung, 25.07.1924.

⁹⁴ Ekonomists, 15.05.1924.

⁹⁵ Latvijas Tirgotājs, 01.07.1924.

1925.g. maijā presē politiķiem tika pārņemta saistība ar uzņēmumiem, kas ļāva viņiem gūt lielu peļņu, izmantojot savu politisko ietekmi. Tostarp ārlietu ministrs Z. A. Meierovics, pēc oficiāliem datiem, ieņēma valdes locekļa amatus četros privātos uzņēmumos: Uniona bankā, Liepājas - Aizputes privātajā dzelzceļa sabiedrībā, Kuldīgas adatu fabrikā un ogļu firmas “Bakman” valdē, kur galvenā uzņēmuma dalībniece bija Meierovica sieva, “pazīstamā Kristīna Bakman”.⁹⁶ No lielāka skandāla politiķi paglāba traģiskā bojāeja: tika ziņots, ka 1925.g. 22. augustā miris a.s. “Kuldīgas adatu fabrika “Planeta”” valdes priekšsedētājs Z. A. Meierovics.⁹⁷ 1924.g. jūlijā 4. Rīgas rūpniecības izstādē preču ēkas otrajā stāvā Kuldīgas adatu fabrika “Planet” bija izstādījusi dažādas adatu preces. Tika atzīmēts, ka fabrika daudz eksportē uz Lietuvu, Igauniju un Padomju Krieviju, kur tās izstrādājumi ir ļoti iecienīti.⁹⁸ 1925.g. Kuldīgas adatu fabrika “Planet” nosūtīja 4 kastes adatu uz Viļņu,⁹⁹ 30 kastes šujamo adatu uz Maskavu,¹⁰⁰ un vēl citas 40 kastes adatu uz Maskavu caur Zilupi.¹⁰¹

1925.g. reklāmā tika uzskaitīta a.s. “Kuldīgas adatu fabrika “Planet””: produkcija: visāda veida šujamās, adāmās, paku, tamboradatas, kniepadatas, drošības adatas, kantora saspraužamie un zīmējamo dēļu spraudītes. Uzņēmuma valde un noliktava atradās Rīgā, Audēju ielā 8.¹⁰² Akciju sabiedrības budžetā 1926. gadam minēta fabrika Kuldīgā un kantoris Rīgā.¹⁰³

Kopš 1924.g. fabrika tika modernizēta. Minētajā gadā tika iepirkta mašīnas: veltnis ar pamatni par 211,31 Ls, divas adāmo adatu ražošanas mašīnas un biroja adatu mašīna par 6525,51 Ls, adāmo adatu mašīna, piespraužu mašīna un biroja saspraužu mašīna par 10218,12 Ls.

1925.g. tika iepirkta piecas matadatu mašīnas par 8743,55 Ls, 1926.g. – “Gleistorm” elektromotors. 1924.g. tika uzbūvēts jauns stāvs fabrikas ēkai, bet 1925.g. – niķelētava.¹⁰⁴ 1924. gads tika noslēgts ar tīro peļņu 10 470,45 Ls apmērā.¹⁰⁵

⁹⁶ Strādnieku Avīze, 16.05.1925.

⁹⁷ Rīgas Ziņas, 25.08.1925.

⁹⁸ Latvijas Sargs, 26.07.1924.

⁹⁹ Latvijas Sargs, 11.08.1925.

¹⁰⁰ Latvijas Sargs, 23.10.1925.

¹⁰¹ Latvis, 27.06.1925.

¹⁰² Policijas Vēstnesis, 30.06.1925.

¹⁰³ LVVA, 2278.f., 2.apr., 435.lieta, 5.lp.

¹⁰⁴ LVVA, 2278.f., 2.apr., 435.lieta, 32.lp.

¹⁰⁵ LVVA, 2278.f., 2.apr., 435.lieta, 38.lp.

1925.g. latviešu inženieris Eduards Zviedris izgudroja sūcgāzes motora ģeneratoru, kurš no malkas, kūdras un koksnes atkritumiem ražoja gāzi. 25 ZS jaudas sūcgāzes motors tika uzstādīts arī Kuldīgas adatu fabrikā.¹⁰⁶

Bilancē uz 1924.g. 1. jūniju īpašuma un inventāra vērtība bija noteikta uz 300 000 Ls, tostarp Kuldīgā: mašīnas 199 700 Ls, kaltuve 8000 Ls, rūdītava 6000 Ls, darba rīki 6860 Ls, niķelēšanas ierīce 1200 Ls, inventārs fabrikā 3000 Ls.¹⁰⁷

1926.g. finanšu ministrs atļāva a.s. “Planēta” iegūt nekustamu īpašumu Kuldīgā, Mucenieku ielā. Fabrika bija nodomājusi ievērojami paplašināt darbību un celt uz jaunā zemesgabala mašīnu ēkas.¹⁰⁸

1927.g. tika atzīmēts, ka Kuldīgā šinī laikā nav bezdarbnieku, jo Vintelera audumu fabrika, sērkokociņu fabrika “Vulkāns”, adatu fabrika, ziepju fabrika un ādu apstrādes fabrika vietējiem iedzīvotājiem piedāvā plašas un ienesīgas darba iespējas.¹⁰⁹

Akciju sabiedrības bilancē uz 1926.g. 1. janvāri minētas fabrikas ēkas: kaltuve, rūdītava, niķelētava, kā arī izdevumi reklāmai PSRS tirdzniecības uzņēmumā “Centrosojuz”.¹¹⁰

1927.g. 16. maijā akciju sabiedrības kantoris atradās Rīgā, Audēju ielā 8. Valdes priekšsēdētājs šajā laikā bija L. Lībesmans.¹¹¹ Fiksējot akciju sabiedrības stāvokli uz 1927.g. 1. septembri, pasīvā ierakstīts “Gostorg”, 15 000 Ls. Nekustamais īpašums pirktis 1924.g. 28. jūnijā par 34 000 Ls, pārējais inventārs un piederumi pirkti par 166 118,56 Ls, par fabriku līdz ar pārvešanas izdevumiem samaksāts 225 000 Ls.

1927.g. 17. jūnijā akciju sabiedrībā “Kuldīgas adatu fabrika “Planeta”” bija 15 akcionāri, no tiem lielākie ar 300 akcijām: A. Golts, Augusts Kalniņš, Heimans Lībesmans, Lazars Lībesmans, a./s. “Rīgas Unions banka”, Roberts Šlomovičs, T. Ulmans.¹¹²

1927.g. nogalē sākušās produkcijas, bet vēlāk arī inventāra ūtrupes liecina par uzņēmuma nonākšanu finansiālās grūtībās un parādu uzkrāšanos. 1927.g. 11. novembrī Kuldīgas adatu fabrikā “Planēta” Audēju ielā 8 ūtrupē pārdotas adatas par 5641 latu,¹¹³ 23. novembrī – adatas par 2948

¹⁰⁶ Latvijas Vēstnesis, 18.06.1925.

¹⁰⁷ LVVA, 2278.f., 2.apr., 435.lieta, 31.lp.

¹⁰⁸ Jaunais Rīts, 15.02.1926.

¹⁰⁹ Rigasche Rundschau, 04.07.1927.

¹¹⁰ LVVA, 2278.f., 2.apr., 435.lieta, 11.-12.lp.

¹¹¹ LVVA, 2278.f., 2.apr., 435.lieta, 3.lp.

¹¹² LVVA, 2278.f., 2.apr., 435.lieta, 2.lp.

¹¹³ Rigasche Rundschau, 09.11.1927.

latiem.¹¹⁴ 1927.g. 23. novembrī Rīgā izsolē pārdotas Kuldīgas adatu fabrikas a.s. “Planet” piederošās 50 milimetrus lielās šujamadas “Bezimjonka”, novērtētas par 80,67 Ls, Kuldīgas kopējās slimokases prasības segšanai.¹¹⁵

1927.g. 25. novembrī Rīgā vairāksolīšanā pārdota Kuldīgas adatu fabrikas “Planet” kustamā manta, novērtēta par Ls 737 un sastāvoša no skapjiem un biroja klambariem, lai segtu 1924./25. g. kapitāla un procentu peļņas nodokļa parādu.¹¹⁶

1928.g. 9. janvārī ūtrupē Rīgā pārdota a.s. Kuldīgas adatu fabrika “Planet” kustamā manta: 20 kilogrami kniepadatu un 336 000 papīru saspaužamie Rīgas pilsētas valdes prasības segšanai.¹¹⁷

1928.g. 27. janvārī Kuldīgā izsolē pārdotas Kuldīgas adatu fabrikai “Planet” piederošas dažādas adatu fabrikas mašīnas, kas novērtētas par 3880 Ls, lai apmierinātu Icka Kalmanoviča parādu prasību.¹¹⁸

1928.g. 29. februārī Rīgā pārdota Kuldīgas adatu fabrikas a.s. “Planet” kustama manta, sastāvoša no 350 mil. dažādām šujmašīnu adatām, kas novērtēta par 247,02 Ls Rīgas pilsētas valdes prasības segšanai.¹¹⁹

1928.g. 7. martā Kuldīgā pārdeva Kuldīgas adatu fabrikas a.s. “Planet” kustamo mantu: dzelzs naudasskapi, divus kantora galdus, rakstāmgaldu, skapi, divus mīkstos krēslus, 230 tūkstošus šujamadatu, 4000 kg tērauda stieples, 1500 kg stīpu dzelzs, 160 diegu kamolus, 3000 kg dzelzs stieples, 5 kannas melnas dzelzs lakas, 4 šmirģeļa slīpējamās ripas, kas kopā novērtētas par 5868,20 Ls, dažādu valsts nodokļu ar soda naudu piedzīšanai.¹²⁰

Visbeidzot zem ūtrupes āmura nonāca akciju sabiedrības kustamais īpašums. 1928.g. 31. augustā Liepājā izsolē tika pārdots nekustams īpašums, kurā ierīkota adatu fabrika, piederoša akciju sabiedrībai “Planēta”, kopā ar kustamiem piederumiem, kas atrodas Kuldīgā, Liepājas ielā 38 un Mucenieku ielā 30, ar hipotēku numuru 97. Tas bija novērtēts uz 37 500 Ls, un tika pārdots, lai apmierinātu Latvijas hipotēku bankas prasību.¹²¹

¹¹⁴ Rīgasche Rundschau, 16.11.1927.

¹¹⁵ Valdības Vēstnesis, 12.11.1927.

¹¹⁶ Valdības Vēstnesis, 21.11.1927.

¹¹⁷ Valdības Vēstnesis, 23.12.1927.

¹¹⁸ Valdības Vēstnesis, 13.01.1928.

¹¹⁹ Valdības Vēstnesis, 13.02.1928.

¹²⁰ Valdības Vēstnesis, 11.02.1928.

¹²¹ Valdības Vēstnesis, 19.06.1928.

Nekustamā īpašuma izpārdošana turpinājās. 1928. g. 10. oktobrī, Kuldīgā, Mucenieku ielā 32 vairāksolīšanā pārdeva a.s. Kuldīgas adatu fabrikas „Planet” kustamu mantu, sastāvošu no dzelzs naudas skapja, dzeltenī pulēta koka skapja, rakstāmgalda, diviem mīkstajiem krēsliem, ozolkoka krēsla, 25 slīpējama akmeņa ripām un 1000 kg tērauda stieples, novērtētiem par 1290 Ls, lai varētu samaksāt nekustamas mantas nodokli par 1927. g. Ls 576 apmērā ar procentiem, un darba devēja piemaksas Kuldīgas kopējai slimo kasei par labu Ls 604,88 apmērā ar procentu piedzīšanu.¹²²

1928.g. 3. decembrī Kuldīgā izsolē pārdota Kuldīgas adatu fabrikas saboedrības “Planet” kustama manta: piecas drošības adatu mašīnas, biroju saspaužamo mašīna, divas smaiļu trinamās mašīnas un acmašīna, kas novērtētas uz 10 000 Ls, lai nomāksātu kapitāla, ienākuma un peļņas nodokļu parādus, sākot ar 1924. gadu, 7409,97 Ls apmērā.¹²³

1929.g. 30. aprīlī Kuldīgā izsolē pārdota a.s. kustamā manta: naudas skapis, divi bērza koka rakstāmgaldi, oša koka grāmatu skapis, ozola koka rakstāmgalds, 25 pudi tērauda stieples, novērtēti uz 635 Ls, lai piedzītu nekustamas mantas nodokli ar procentiem par 1928.g. 576 Ls apmērā.¹²⁴

No datiem par ūtrupēm redzams, ka adatu fabrikas likvidēšanas iemesls bija pilnīgs bankrots, taču publiski tika minēti citi iemesli: sliktā Kuldīgas satiksme ar ārpusauli. 1929.g. 11. martā Kuldīgas domes sapulcē adatu fabrikas slēgšanas sakarā tika apspriesta pilnīgi nepieļaujamā Kuldīgas pilsētas izolētība no apkārtējās pasaules, un pilsētas valdei tika uzdots pieprasīt satiksmes ministrijā dzelzceļa satiksmi ar Kuldīgu.¹²⁵

1929.g. februārī tika ziņots, ka Kuldīgas adatu fabrika “Planēta” tuvākajā laikā pārcelsies uz Rīgu, jo Kuldīgā tās darbību apgrūtina satiksmes un citas problēmas. Fabrika ir nolēmusi no hipotēku bankas iegādāties bijušās “Tebets un Bells” šokolādes fabrikas ēkas Maskavas ielā.¹²⁶

1931.g. a.s. “Kuldīgas adatu fabrika “Planet”” darbojās Rīgā, Maskavas ielā 247. Produkcijas uzskaitījumā minētas spraudītes, modistu adatas, adāmās adatas, papīru saspaužamie, izšuvumu adatas, buru adatas, kniepadatas, visāda veida šujamās adatas, maisu adatas, saspaužamās adatas, dažādas lāpāmas adatas, kažoku adatas.¹²⁷

¹²² Valdības Vēstnesis, 14.09.1928.

¹²³ Valdības Vēstnesis, 06.11.1928.

¹²⁴ Valsības Vēstnesis, 10.04.1929.

¹²⁵ Libausche Zeitung, 20.03.1929.

¹²⁶ Libausche Zeitung, 27.02.1929.

¹²⁷ Domas, 01.04.1931.

1931.g. 19. jūnijā Kuldīgā bijušās adatu fabrikas “Planet” telpās atklāja lauku labierīcības un tehnikas izstādi, kuri rīkoja Kurzemes lauksaimniecības biedrību savienība.¹²⁸ Vēl dažus gadus adatu fabrikas telpas stāvēja tukšas, līdz 1933.g. nogalē tajās sāka ierīkot darbnīcu ceļu būves uzņēmums, un tur atkal bija dzirdams mašīnu troksnis un sviru klabēšana.¹²⁹

Atlikušais fabrikas kustamais īpašums izolēs tika pārdots jau Rīgā. 1931.g. 17. martā tika pārdotas fabrikas adatas 540 Ls vērtībā Rīgas starptautiskās bankas lietā.¹³⁰ Tanī pašā dienā izolē pārdotas divas mašīnas adatu izgatavošanai, novērtētas par 3000 Ls.¹³¹ 1932.g. 6. maijā pārdota a.s. nekustama manta – šujamās adatas 400 Ls vērtībā, lai apmierinātu Henoha Markuševica prasību.¹³²

Ugunsnelaimi, lai gan ne tik postošu kā pirms vairākiem gadu desmitiem Kuldīgā, adatu fabrika piedzīvoja arī jaunajā vietā. 1934.g. 22. augustā, īsi pirms desmitiem rītā izcēlās ugunsgrēks Kuldīgas adatu fabrikas “Planēta” ēkā Maskavas ielā 247, kur no dūmvada dzirkstelēm aizdegās bēniņi un jumts. Ugunsgrēku nodzēsa divu stundu laikā, tā radītie zaidējumi tika lēsti ap 1500 Ls apmērā.¹³³

Pārreģistrējot visas Latvijas akciju sabiedrības, 1935.g. Rīgas apgabaltiesas B tirdzniecības reģistrā ar 132. numuru, saskaņā ar tirdzniecības reģistra tiesneša 1935. g. 15. jūlija lēmumu, tika ierakstīta akciju sabiedrība ar firmu “Kuldīgas adatu fabrikas “Planeta” akciju sabiedrība”. Sabiedrības sēdeklis un uzņēmums - adatu un metāla izstrādājumu fabrika - atradās Rīgā, Lielā Maskavas ielā 247.

Saskaņā ar statūtu 1. §, sabiedrības mērķi bija: Kuldīgas adatu fabrikas “Planeta”, kas atrodas Kuldīgā, tālākā ekspluatēšana un paplašināšana, ierīkojot līdzīga un cita veida fabrikas metālrūpniecības nozarē Latvijā un ārzemēs; tirgoties ar saviem un svešiem metālrūpniecības ražojumiem un piederumiem Latvijā un ārzemēs. Sabiedrības pamatkapitāls bija 300 000 latu, kas sadalījās 3000 akcijās, un katras akcijas nominālā vērtība ir bija 100 latu.

Valdes locekļi bija: 1) valdes priekšsēdētājs Frīdrihs Marienfelds, dzīvo Rīgā, Šoneru ielā 9; 2) direktors rīkotājs Jēkabs Perls, dzīvo Rīgā, Valdemāra ielā 71; 3) Heinrihs Reinfelds, dzīvo

¹²⁸ Latvijas Sargs, 20.07.1931.

¹²⁹ Libausche Zeitung, 30.12.1933.

¹³⁰ Valdības Vēstnesis, 10.03.1931.

¹³¹ Valdības Vēstnesis, 10.03.1931.

¹³² Valdības Vēstnesis, 28.04.1932.

¹³³ Latvis, 22.08.1934.

Rīgā, Ķemeru ielā 12. Valdes locekļu kandidāti: 1) Herberts Skarts, dzīvo Rīgā, Aristīda Briana iela 9, dz. 4, un 2) Vācijas pilsonis Rūdolfš Šeflers, dzīvo Rīgā, Elizabetes ielā 10.¹³⁴

1936.g. Kuldīgas adatu fabrikas direkcija, stāstot par produkcijas eksportu uz Igauniju, informēja presi: “Uz Igauniju mums eksports pastāv kopš 1934 g. Eksporta šķērslis - muitas tarifs, kas gan uz tirdzniecības nolīguma pamata paredz zināmu nolaidumu. Pagājušajā gadā notecēja līgums, ko slēgušas savā starpā Vakareiropas adatu fabrikas, lai normētu cenas Līgums nav vairs atjaunots un tas atver konkurencei brīvas rokas. Eksportējams: šujamās, lāpāmās, kniep-, patafonu u. c. adatas, spraudītes. Fabrika dibināta 1857. g. Kuldīgā, līdz 1923. g. pārcelta uz Rīgu. Ražotspēja daudz lielāka, nekā vietējais tirgus. Izejvielas nāk no Vācijas, un lietojam arī Liepājas drāšu fabrikas un “Feniksa” pusfabrikātus.”¹³⁵

Akciju sabiedrības bilance uz 1938.g. 1. janvāri bija:
nekustama manta 111 322, 37 Ls, inventārs 147 710, 40, pamata kapitāls 150 000 Ls;
ienākums no preču pārdošanas 66 579,63 Ls;
tīrā peļņa 22 474, 31 Ls.¹³⁶

Uzņēmuma kapitāla un ražošanas apjomu nevarēja salīdzināt ar 19.gs. beigu apjomiem, tomēr akciju sabiedrība bija ieguvusi zināmu saimniecisko stabilitāti.

Pēc Latvijas okupācijas tika sperti pirmie soļi uz uzņēmuma nacionalizāciju. 1940.g. 31. jūlijā finansu ministrs K. Karlsons par akciju sabiedrības “Kuldīgas adatu fabrika “Planēta” valsts komisāru iecēla Stepanu Svilpi.¹³⁷ Kopš 1940.g. 25. jūlija Kuldīgas adatu fabrika bija nacionalizētais uzņēmums. Turpmākajos gadu desmitos tā nosaukums un statuss mainījās vairākas reizes:

adatu fabrika "Sarkanā Planēta" 20.11.1940. - 19.01.1945.;
metālizstrādājumu rūpnīca "Sarkanā Planēta" 19.01.1945. - 28.03.1964.;
Rīgas metālplastmasas furnitūras rūpnīca 28.03.1964. - 03.08.1964.;
Rīgas eksperimentālā mākslinieciskās furnitūras rūpnīca 03.08.1964. - 02.01.1975.;
Rīgas eksperimentālās mākslinieciskās furnitūras ražošanas apvienība 02.01.1975. - 16.09.1988.;
Rīgas mākslinieciskās furnitūras ražošanas apvienība "Arta" 16.09.1988. - 04.11.1991.;¹³⁸

¹³⁴ Valdības Vēstnesis, 22.07.1935.

¹³⁵ Ilustrētā Tehnika, Motors un Sports, 01.06.1936.

¹³⁶ Ekonomists, 01.07.1938.

¹³⁷ Valdības Vēstnesis, 01.08.1940.

¹³⁸ <http://www.archiv.org.lv/index3.php?id=9009&kods=700001753&vien=2>

vēlāk – akciju sabiedrība “Arta F”, kas ražo māksliniecisko furnitūru.